

بررسی گوشه ای از جایگاه علمی و مقام روایی بانو زینب کبری(س)

بررسی گوشه ای از جایگاه علمی و مقام روایی

بانو زینب کبری(س)

چکیده

یکی از بانوان خردمند و فاضل اهل بیت رسول خدا(ص)، بانو زینب کبری(س) است. او را باید در فصاحت، بلاغت، زهد، عقل، دانش، صبر و ... پس از مادرش زینب کبری(س) دانست. اشتها او به نقش آفرینی در کربلا و در کاروان اسراء و تاثیر حضورش در مغلوبه کردن آثار جنگ طف، موجب غفلت از دیگر ابعاد شخصیتی وی شده و صبر و شکیبایی بی نظیری که وی در ماجرای کربلا از خود به ثبت و ظهور رسانید جمیع صفات حمیده وی را تحت الشعاع قرار داده

مقدمه

کمالات

هنگامی که به صفحات تاریخ می نگریم در می یابیم حضور مردان در تاریخ بسیار بیشتر از زنان است . بسیاری بانوان بزرگ ، ادیب ، فاضل و خردمند که در لابه لای صفحات تاریک تاریخ به دست فراموشی سپرده شده اند به طوری که تاریخ یا از احوال و آثار و زندگی آنان بی اطلاع است و یا بطور مقطعی و در شرایط خاص مورد توجه قرار گرفته و سپس فراموش شده اند شاید بتوان در بسیاری موارد برخی حقایق در مورد آنها به تحریف کشیده شده است .

این بی مهری به بانوان فاضل در تاریخ اسلام نیز به چشم می خورد . با تورقی در میان صفحات کتب تاریخی مربوط به آن عصر می بینیم اکثر مورخین اسلامی به تفصیل اهتمام به بررسی و ثبت احوال همسران پیامبر نموده و به شرح و بسط زندگی آنان پرداخته اند اما متأسفانه از شرح حال برخی از زنان صحابه و دختران و زنان خاندان رسالت اخبار زیاد و موثقی در دست نیست . قطعاً دلایل زیادی در این خصوص وجود دارد اما از میان آنها به دو نکته می توان اشاره :

تن کتب و منابع تاریخی حاوی آثار و شرح حال این بزرگان .

- وجود حیا و عفت که پیوسته مانع از حضور در میان مردان جز به ضرورت شده است .

دلایل آن هر چه که بوده به هر حال ما را از دستیابی به تاریخ این بانوان بزرگ محروم کرده است . زینب (س) دختر ارشد امیرالمومنین و فاطمه زهرا (س) از بانوانی است که اگر چه تاریخ درخشیدن بی نظیر او را پس از کشته شدن برادرش در کربلا ، نتوانسته مخدوش یا گم نماید اما از شرح حال این بانوی فاضله فرزانه ، پیش از این واقعه و پس از آن اخبار موثق و زیادی در دست نیست . مورخین حتی در مورد محل دفن وی نیز - هم چون مادر بزرگوارش - اختلاف نظر دارند¹ .

تنها در همین برهه کوتاه می توان فضل و کمال وی را بررسی نمود . یعنی از آغازین لحظه قیام او بر تل زینبیه تا بازگشت به موطن اصلی اش شهر مدینه . در همین زمان است که بلاغت ، فصاحت ، علم ، فضل ، زهد و شجاعت بانو متجلی شد . خطبه های کوفه و شام وی تنها بیانگر احساسی دین جوش و تداوم نهضت برادرش نبود بلکه در تبلور این خطبه ها فصاحت و بلاغت و علم او جاری شد

وی هم چون مادرش زهرا(س) و پدرش علی(ع) با تکیه بر قرآن و علوم نبوی برای تداوم نهضت احیا سازی دین پیامبر اکرم(ص) در معیت امام علی بن الحسین(ع) به استدلال با حاکمان وقت و افشا سازی ماهیت ضد دینی حکومت اموی پرداخت و پس از آن که امور را به برادر زاده خود علی ناپدید **التحصین** .

بی تردید تاثیر شگرف حضور زینب(س) در کربلا و در کاروان اسرا و نقش وی در مغلوبه کردن آثار ، منظور نظر بسیاری بطور **خلوصی و شمام بودت** .

این مقاله قصد دارد تنها به گوشه ای از جایگاه علمی و مقام روایی حضرت زینب کبری(س) در **بر و معاصر شیعی و اهل سنت پردازد :**

زینب کبری

روای

زینب کبری

کسانی (س) که زینب

روایت کرده اند .

احادیث مروی از

امید است این نوشته گامی - هر چند کم و ناتوان - در جهت شناسایی عقیده بنی هاشمی باشد .

کبری

زینب ، زینت پدر ، دختر امیرالمومنین علی بن ابیطالب منافعین عبدالمطلب بن هاشم قرشی هاشمی ، مادرش فاطمه زهرا(س) ، دخت گرامی رسول خدا(ص) است . در زمان حیات پیامبر به دنیا آمد . نیه اش ام کلثوم ، ام عبدالله و ام الحسن است . برایش کنیه های مخصوصی هم چون ام المصایب ، ام الرزایا ، ام النوایب ذکر کرده اند² . هاشمیان در تاریخ او را " عقيله "³ خود معرفی می کنند و این لقب منحصرأً به زینب کبری(س) تعلق دارد.⁴ لقب دیگری را نیز به وی اختصاص کننده علم و فضالیه فراوان او است ،

نام مبارکش به وسیله جبرئیل بر رسول خدا(ص) عرضه شد و پیامبر فرمود : وصیت می کنم حاضران غایبان را که حرمت این دختر را پاس دارید ، همانا وی به خدیجه کبری مانند است

در خانه وحی در دامان فاطمه(س) و علی(علی) دوران عمر را سپری نمود تا آن که پدر ، بنا بر صلاح امت ، در کوفه رحل اقامت گزید . آن گاه بود که کوفیان متوجه مرواریدی در صدف بیت علی(ع) گشتند . زنهای کوفه توسط شوهرانشان از امیرالمومنین خواهش کردند که اجازه فرماید حضور زینب(س) شرفیاب شده و از علم او بهره مند گردند . امیرالمومنین(ع) اذن فرمود ، زنها می را قرآنی مجیکورفتند⁷ از زینب

این اولین تجلی دانش زینب کبری(س) در جامعه آن روز مسلمین بود . اجازت امیرالمومنین(ع) به دانش آموز مکتبش برای تفسیر قرآن به زنان کوفه ، خود بالاترین سند محکم برای بیان جایگاه

بانوست

اما پس از آن بهترین سند در بیان جایگاه رفیع علمی وی ، کلام معصوم معاصر او ، امام علی بن الحسین(ع)

امام سجاده^{پس} از خطبه^ع عمه بزرگوارش در شهر کوفه می فرماید: ... أَنْتِ بِحَمْدِ اللَّهِ عَالِمٌ غَيْرِ مُعَلِّمٍ وَ فَهَمٌ غَيْرُ تَوْصِيْفٍ مُحَمَّدٌ اللَّهُ عَالِمٌ أَمُوزگار نادیده و خردمند نیاموخته هستی !

با تکیه بر این کلام معصوم ، بی تردید می توان گفت زینب کبری(س) متعلم به علوم اکتسابی نبوده بلکه بدون واسطه علم را دریافت کرده است و این عجیب نیست چرا که این خاندان از ازل خزان علم و معادن حکمت بوده اند ! شاید به دلیل همین ویژگی است که برخی معتقدند عقیده بنی و بلایا بوده است

نکته دیگر در بیان مقام علمی زینب(س) این است که به نظر می رسد کلام او با یزید در مورد تعداد کشته شدگان سپاه کوفه تکیه بر مقام علمی وی دارد . آنجا که یزید گفت : حسین با یارانش به کوفه آمد و ما به آنها آتلاخیم . آنها در حالی که به یکدیگر پناهنده شده بودند ما همه را کشتیم .

زینب(س) بی درنگ فرمود : ای دروغگو ! شمشیر برادرم خانه ای را در کوفه نگذاشته مگر اینکه اهل گریانند

با عنایت به اینکه غلو و زیاده گویی در کلام خاندان نبوت جایی ندارد و دقت به این موضوع که زینب(س) تمامی خانه های کوفه را در سخن خویش ، بدون استثناء عزادار شمشیر امام حسین بن علی(ع) دانسته و تذکر این نکته که در آخرین وداع سیدالشهداء(ع) با اهل بیت ، آنان از جانب او مامور به استقرار در خیام شدند و پس از کشته شدنش از خیمه بیرون آمدند ، می توان گفت این اطلاع دقیق و آگاهی از حجم عظیم کشته شدگان سپاه کوفه تکیه بر علم غیر طبیعی آن مخدره

اما نکته آخر آنکه در کتاب کمال الدین و تمام النعمه ، در باب توقیعات ، مرحوم شیخ صدوق (ع) علی الله مقامه حدیثی از حکیمه خاتون دختر امام جواد (ع) و عمه بزرگوار امام عصر (ع) نقل می کند و ضمن آن یاد آور می شود : حسین (ع) وصایای خود را در ظاهر به خواهرش زینب (س) سپرد برای پنهان کردن امامت پسرش علی بن الحسین (ع) و¹² در امان ماندن جان او این را نیز دلیل دیگری برای تبیین جایگاه رفیع علم عقیده بنی هاشم می توان شمرد چرا که از سوی امام حسین بن گشت علی¹³

از علم و فضل این بانوی ارجمند هر چه گفته شود قطره ای از دریاست . آن چنان که سید محسن امین در اعیان شیعہ در توصیف او می گوید : جلالت شان و مقامش ، بلندی مقام و منزلتش ، قوه استدلال و برتری عقلش و ثبات و پایداریش را از خطبه هایش در کوفه می توان ادراک کرد . فصاحت زبان و بلاغت کلامش در خطبه های کوفه و شام و ... چنان است که گویا از زبان پدرش امیرالمومنین (ع)¹⁴

گنجینه علوم و معارف رسول خدا (ص) و خاندان پاکش مجموعه ای از احادیث و روایاتی است که محدثین موثق و متعدد به دست ما رسیده است .

اینکه کدام حدیث جز احادیث معتبر است و یا اینکه آیا راویان آن موثق بوده اند یا از نه ، علوم گسترده ای را همچون علم حدیث و علم رجال به خود اختصاص داده که بحث دربار آنها در نمی

وتاه

اما آنچه که ذکر آن خالی از لطف نیست ، نقش مهم و ارزنده ای است که هر یک از محدثین و راویان حدیث در انتشار و انتقال علوم و اسرار معارف محمدی (ص) استمرار دین مبین اسلام و مذهب ناب تشیع جعفری ایفا کرده اند . بطوری که بدون تردید می توان گفت احکام

شرعی اسلام و علوم و معارف شیعه مدیون آنها و احادیث نقل شده از آنها است .

سلسله راویانی که از پیامبر خاتم النبیین (ص) و سوره صی بزرگوارش امیرالمومنین (ع) و فرزندان معصومان و هم چنین بعضی از صحابه همچون سلمان ، مقداد ، ابوذر و برخی از همسران پیغمبر مانند ام سلمه - با واسطه های اندک و یا بدون واسطه - حدیث یا احادیثی را روایت نموده اند ، به لحاظ صحت روایت و مستند بودن احادیث شان ، بسیار مورد توجه علما ، فقها و دانشمندان

زینب کبری (ع) از راویان مورد وثوق شیعه است که بدون واسطه به بیت زهرا (س) و علی (ع)

"محدثه یکی از القابی است که برای بانو ذکر شده و این خود به تنهایی بیانگر نقش وی در نقل احادیث و روایات است . اگر چه از روایات منقول از وی اطلاع زیادی در دست نیست اما همان باقی مانده مقامز رؤفیه حوضت اسپینگر

اکنون به گوشه ای از گواهی مورخان ، علما و محدثین در شهادت به مقام روایی زینب (س) اشاره

1 - ابن سعد در طبقات الکبری ، زینب (ع) جزء راویانی ذکر می کند که از همسران پیامبر و کنیزان (ص) از پیامبر

2 - علامه جعفر نقدی به نقل از عمادالمحدثین آورده که او زینب کبری از مادرش روایت می کرده است.¹⁶ مرحوم طبرسی در اعلام الوری بر این قول تاکید دارد و می گوید او از مادرش فاطمه (س)

مامقانی او را از نساء حدیث شمرده و دربار آن علیا مخدره می نویسد :

صدوق او را در مشیخه نام برده است ... و ابن اثیر در اسدالغابه او را از صحابه دانسته ... و من می :

« زَيْنَبُ ، وَ مَا زَيْنَبُ وَ مَا اَدْرِيكَ مَا زَيْنَبُ ، هِيَ عَقِيلَةٌ بَنِي هَاشِمٍ وَ قَدْ حَازَتْ مِنَ الصِّفَاتِ الْحَمِيدَةِ مَا لَمْ
ان يقال هي الصديقة الصغرى »

را صدیقه صغری بخوانیم.¹⁸ حق گفته ایم «

4 - ابوالفرج اصفهانی صاحب مقاتل الطالبیین در مورد آن حضرت از ابن عباس اینگونه می نویسد :

دشنامان عقیلتوا وایت کرد

5 - ابن اثیر نام زینب(س) را در زمر اصحاب رسول الله ذکر کرده و دربار او می گوید : « کانت
زَيْنَبُ اِمْرًا عَاقِلًا لَبِيْبًا جَزَلًا ... و کلامها لیزید مشهور مذکور فی التاریخ ، و هو یدل علی عقل و قو
جان»²⁰

زینب زنی عاقل ، خردمند و با منطق قوی بود ... و سخن او با یزید ، مشهور و مذکور در تاریخ
بر قدرت عقل و قوه منطق اوست .

با استناد به احادیث نقل شده از عقیده بنی هاشم و سخن محدثین و مورخین بزرگ شیعه و سنی در
مقام روایی آن حضرت ، می توان گفت این بانوی بزرگ ، جزء محدثات²¹ بی واسطه از بیت
است.

(س) کبری

پس از حادثه عاشورا، امویان تلاش های فراوانی در بی اهمیت جلوه دادن، مخفی کردن و دفن این واقعه کردند. اما علی رغم این تلاش ها، شرح این واقعه از طریق افراد گوناگونی سینه به سینه نقل شد. افرادی مانند: عبدالله حر جعفی، دو تن از اصحاب سید الشهداء (ع) که تا ظهر عاشورا در معیت آن حضرت بوده و ظهر روز دهم آن حضرت را ترک کردند، چند تن از یاران سید الشهداء که بر اثر جراحات زیاد بیهوش شده بودند و از گزند سپاه عمر سعد در امان ماندند، تعدادی از ... و

سعد

اینها کسانی بودند که به ذکر وقایع عاشورا پرداختند و گفتار آنان از راه دست نوشته ها ایشان یا از سینه ای به سینه دیگر به ابی مخنف، سید بن طاووس، محمد بن جریر طبری، شیخ مفید، علامه ن رسید تا اولین مقاتل معتبر و مکتوب از این طریق به ما برسد.

امام علی بن الحسین (ع) و یکایک بانوان حرم حسینی و اسراء باز مانده این کاروان نیز نقش شگرفی در خنثی کردن تلاشهای امویان و بازگو کردن وقایع عاشورا داشتند. این بزرگواران از هر فرصتی برای شرح جزییات ما وقع این قیام از - نامه نگاری ها و دعوت کوفیان تا قتل سیدالشهداء (ع) و اصحابش و غارت اموال و صدمه خوردن کودکان و اهل حرم - استفاده کرده به تبیین مبانی قیام

یکی از راویان این واقعه - که شاهد حوادث اسفناک کربلا بود - زینب کبری (س) است. او خود عامل اصلی اقامه عزا در میان زنان مدینه بود. اما عمر کوتاه بانو و فشار و خفقان موجود از سوی حکومت بنی امیه در اینخصوص، ما را از دسترسی به اسرار نهفته در سینه آن بزرگوار محروم کرده به طوری که دستیابی به اخبار عاشورا، منقول از زینب بکلیری محدود است.

حدیث طولانی ام ایمن یکی از احادیثی است که زینب (س) در روز عاشورا برای علی بن الحسین (ع)

این حدیث در کتاب کامل الزیارات ابن قولویه به طور کامل نقل شده و طی آن برخی از مصایب و ظلمهای وارد بر خاندان وحی که جبریل برای رسول خصلت‌پاز گو نمود، بیان شده است²²

روایت کرده است

شاید بتوان گفت به دلیل زمان کوتاه زندگی حضرت فاطمه زهرا (س) حاکم بر شهر مدینه و اوضاع سیاسی زمان، خصوصاً پس از رحلت نبی مکرم اسلام، زینب کبری (س) از جمله راویان معدود و اندکی است که احادیثی را از حضرت فاطمه زهرا (س) نقل کرده. از جمله احادیثی که او از مادرش زهرا (س) نقل کرده خطبه مشهور فدکیه است که در این مجال اشاره مختصری به سند :

شیخ صدوق (علی الله مقامه) در "علل الشرایع" و هم چنین "من لا یحضر الفقیه" خطبه فدکیه حضرت فاطمه زهرا (س) سه سند مختلف ذکر می کند که در هر سه آنها سر سلسله روات، عقید بنی اینجا به سلسله راویان یکی از این سندها اشاره می شود :

«حدثنا محمد بن موسى بن المتوكل ، قال حدثنا علي بن الحسين السعد آبادي ، عن احمد بن ابي عبد الله البرقي ، عن اسماعيل بن مهران ، عن احمد بن محمد بن جابر ، عن زينب بنت علي ، قالت ، قالت فاطمه

...

در تایید نقل شیخ در علل الشرایع ، ابوالفرج اصفهانی در کتاب مقاتلش این گونه آورده است:»

العقيداً هي التي روى ابن عباس ، كلام فاطمه في فدك²⁴ ، عقيله همان است كه ابن عباس كلام
از او روايت کرده است .

ابن ابى الحديد معتزلى نیز در شرح نهج البلاغه کتابش⁴⁵ (توضیح این عبارت
فی می امیرالمؤمنین فخرک

قال ابوبکر ، حدثني محمد بن زكرياء ، قال حدثني جعفر بن محمد عمار الكندي ، قال حدثني ابي ،
عن الحسين بن صالح بن حى ، قال حدثني رجلان من بنى هاشم ، عن زينب بنت علي ابن ابيطالب عليه
خطبه ادامه

به هر حال به گواهی تاریخ و آنچه به دست ما رسیده ، زینب کبری از راویان اصلی
حضرت زهرا .

دیگر کسانی که آن حضرت از آنها روایت نقل کرده و در سلسله روایات حدیث کم و بیش به آنها
از :

ایطالب

مجتبی

الحسین

پیامبر

ایمن

هانی

عمیس

.....

اند

کرده

ت

از میان کسانی که از او روایت نقل کرده اند می توان به روایات نقل شده از امام زین العابدین(ع) کرد

در اینجا به اختصار اشاره ای می کنیم به نام کسانی که به جز امام چهارم ، از او نقل حدیث کرده
را ذکر کرده است ، ؛ کسانی هم چون :

34 بن علی بن ایطالب

ن عبدالمطلب³⁵ مشهور به ابن عباس

بن حسین

بن جابر

سایب

عمرو

عامری

عبدالله انصاری

و ...

وی از علیا مخدره ، زینب کبری

همانطور که گفته شد به دلیل عمر کوتاه بانو ، خفقان حکومت بنی امیه ، درگیری برادر بزرگوارش با آل امیه و همراه بودن این بزرگوار در اکثر لحظات با برادر، احادیث نقل شده از وی در تاریخ آن چنان که در خور مقام علمی و روایی آن عزیز است ، به چشم نمی خورد اما از میان همان تعداد احادیث اندک نقل شده ، دُررِ گرانبهایی به دست شیعه رسیده که از میان آنها می توان به نمود :

43 بر مادرش زهرای اطهر

ثم الدار

45 کیفیت دفن پدر بزرگوارش

من بر کیفیت ولادت برادرش امام حسین بن علی

ام ایمن

دیگر

در پایان من باب تیمن حدیثی - مشهور به فاطمیات⁴⁸ - از بانو عقیله بنی هاشم (س) تقدیم می کنیم .
تمامی شیعیان از گنجینه بهارنوشمند گردآید .الرسول

«.. عن فاطمه بنت السجاد علی بن الحسین علیه السلام ، عن فاطمه بنت ابی عبد الله الحسین علیه السلام ،
عن زینب بنت امیرالمومنین علی علیه السلام ، عن فاطمه بنت رسول الله صلوات الله علیه ، قالت ، أَلَا مَنْ
حُبَّص (آل مُحَمَّد

« ... نقل کرد زینب دختر امیرالمومنین علی از فاطمه بنت رسول خدا (ص) که گفت : بدانید ، هر
«دوستی (ص) آل محمد

لطفاً بدون ذکر منبع از این مطالب استفاده نکنید

:

1 - نویسنده اعیان الشیعه مقبره حضرت زینب را در مدینه می داند (اعیان الشیعه ، ج 7 ، ص 140) ، ابن

عساکر، عبیدلی و دیگران مدفن او را در مصر دانسته اند (دایره المعارف تشیع، ج 8، ص 603 و 602) و علمای شیعه شام را مدفن (و شام سه زمین داخل طره ها، ص 215)

ص 193

تبیله : جمع عقایل من النساء : الکریماتوی الکریمیه و مخدره (المنجد

ص 91

جمع الباء ، م لیبه ، جمع لیبات (و خیایمند المنجقل ،

3 ، ص 38

الزینییه ، ص 82 - زندگانی زینب کبری ، عبدالحسین دستغیب ، ص 10

تجاج ، شیخ طبرسی ، ج 2 ، ص 31 - مقتل مقرر ، عبدالرزاق مقرر ، ص 405 و 404

کبیره

ص 58

ص 240

و تمام النعمه ، ج 2 ، باب توقیعات ، حدیث 24 ، ص 178

13 - البته لازم به ذکر است که امام علی بن الحسین (ع) بی شک از طریق علم لدنی تمامی وصایا و اسرار ولایت و امامت را از پدر در لحظه شهادت امام حسین (ع) ارث برده و مقام امامت به ایشان واگذار است.

محسن امین ، ج 7 ، ص 137

سعد ، ج 8 ، ص 461

نقدی ، ص 57

ص 294

، - ص 79

، ص 91

، ص 300

احادیث

ص 566 الی 571

ج 1 ، ص 330 - من لا يحضره الفقيه ، ج 3 ، ص 567 24 -

ص 91 ،

ابن ابي الحديد ، ج 21 ، ص 211

ص 57 ،

همان

همان

سعد ، ج 8 ، ص 461

ن قولويه قمی ، ص 567

ص 57 ،

ص 198 ،

ص 567 ،

345 ص ،

91 ص ،

239 ص ، 29

320 و 321 ص ، 1

198 ص ،

همان

همان

همان

57 ص ،

295 و 296 ص ،

63 ص ،

قولویه قمی ، ص 567

ص 63

ص 566 الی 571

48 - علت شهرت این حدیث به حدیث فاطمیات این است که تمامی راویان آن به جز دو تن همگی

، ص 345

:

سال ششم ، شماره 22 ، بهار 1388 ، نویسنده مهدی مومنی

لطفا بدون ذکر منبع از این مطالب استفاده نکنید